

Znanstveno djelovanje Mate Meršića Miloradića

Nisam siguran, da li je moguće vridnovati znanstveno djelovanje čovjeka, koji je pred 100-imi ljeti prestao s tim djelom. Osvidochen sam ali, da ga moramo smjestiti u ambijent njegovoga znanstvenoga svita, nek pitanje je u kojega: ugarskoga, austrijsko-nimškoga ili kojega drugoga sridnjoeuropskoga s centrom u Beču, Pešti, kade u Nimškoj ili pretpostavljamo da je znanstveni svit funkcionirao posvudaj na isti način?¹

Nimamo pravoga mirila za njega. Povjesna je ali istina, da je u Austro-Ugarskoj s gubljenjem političkoga značaja ove velike centraleuropske sile recipročno počeo rasti značaj znanosti i umjetnosti, književnosti, muzike i (lažnoga) društvenoga sjaja, a Meršić² je samo kusić (kapljica) toga bujnoga, sveprevrijućega, životom nabijenoga zviranjka.

Istina je ali da nam se je u Zagrebu kod zadnjega simpozija o Miloradiću 1989.³ obećalo temeljito ispitivanje njegovoga znanstvenoga djela i djelovanja ali se u tom poslu od onda ni pedanj nismo ganuli dalje. Poznati zaslužni gradišćanskohrvatski istraživač kulturnoga života Martin Meršić ml. je u HN 1961. ljeta predstavio našega Meršića kot znanstvenika, ki je hodao po slijedi velikoga grčkoga filozofa Aristotela⁴, što bi značilo po puti *a posteriori* spoznaje, uvezajući u svoje konkluzije realne znanosti u suprotivnosti od Platonovoga *a priori*ja, koji postupak čudakrat naziva školastičkom himerom/nemanom grčke mitologije. Dr. Horváth József u monografiji o Kemlji⁵ posvećuje jedno poglavlje toj tematiki.

Akademik

Dr. NIKOLA BENČIĆ

Rodjen je 1938. u Nardi. U svojoj disertaciji je Benčić kao prvi obradio sveukupno stvaralaštvo Mate Meršića Miloradića. Benčić je član Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti i Društva hrvatskih književnika u Zagrebu. 1999. godine je Benčić čašćen s kulturnom nagradom Gradišćanskih Hrvatov.

1 U njegovoj biblioteki moremo i danas ustanoviti još već od 20 časopisov/periodikov: Budimpešta, Freiburg, Fribourg, Innsbruck, Kempten, München, Pariz, Regensburg, Stockholm, Tübingen, Zagreb i dr.

2 U znanstvenom svitu ga poznaju samo pod imenom Merchich ili Mersich, pjesničko mu je ime Miloradić.

3 Znanstveni simpozij o životu i djelu Mate Meršića - Miloradića (1850-1928) u povodu 60. obljetnice smrti, Zagrebu, 2. i 3. III. 1989., Društvo književnika Hrvatske

4 Meršić Martin ml., Po slijedi Aristotela i Tome Akvinskoga, Miloradić kot učenjak, HN, 1961/23, 6

5 Hóováth József Dr., Mersich Máté, A tudós/znanstvenik, u Fejezetek Kimle múltjából, Kimle 1999, 188-193

No, mislim, ne moremo Meršića potvrditi kot čistoga a posteriori praktičara u smislu primjene eksperimentalne prirodoslovne metode, već samo kot mislioca a posteriori metode logičnih postupkov Aristotelovoga uzora. Za njega je Sokrates i Platon *poganski mrak i blud*. Možda je naš Meršić jedan od zadnjih vitezov klasične logike, ar se u to vrime počeli polagati i širiti prvi modeli analitične, nove, formalne logike, ki put pak ravno pelja do Rudolfa Carnapa i Ludwiga Wittgensteina. Izgleda da je Meršić filozof prelomnoga vrimena, ar kod njega moremo najti i primjerov za pojme i usmirenje na logične skupe i formalno apstrahiranje, kojim putem ide pak mladi znanstveni svijet ravno u današnji binalni računala i digitalnu stvarnost.

Ako ada ne moremo dostati u ruke pravo mirilo, onda se moramo orijentirati analitično, korak po korakom, putem dedukcije i predočiti si ono što je njega fasciniralo u znanosti, na čemu je djelao, što mu je bilo važno, nosilo erosom ideje od apstrahiranoga svita, kako je iznašao svoje ideje i stvarao zaključke, i na kraju koliko je dobio priznanja od znanstvenoga svita? Je bio nožda samo čud(nj)ak, horcar u tom svitu, štanjga na kom su se mnogi uribalí, kamo ga je ali svakako zapeljala njegova genialnost, koja se iz raznorazličnih uzrokov izolirala i (bar tako izgleda) kanila zadusiti pod svaku cijenu. Ili mi negdo od Vas zna rastumačiti zač ga je Crikva postavila u kut, pozabila i pazila na njega kot mahnitoga kucka, poslala u Kemlju, u jedno malo, zabito hrvatsko selo na Ugri, na rub Male ugarske puste - kot su nekada ljude slali na galiije. Ili pak je imala ugarska Crikva na prece takovih znanstvenih kaliberov kot je bio on. Da spomenemo samo njegovoga susjeda Sándora Giessweina u Ugarskom Starom Gradu ili prekoputa na Ugarskoj Kelji Pála Gladich iz najuže sredine. Možda ali da je Meršić bio toliko beskompromisan (*Znat, da znam, ča pravo znam*, pj. NA NOŽ) i kompromitiran u uglednom ugarskom društvu farnikov, da mu se ugarska nacionalna Crikva dala potopiti u provincijalizmu. Je njegova slava i dičenje samo naše uskogrudno pretira(va)nje, neodmireno zveličavanje?

I izgleda da je ugarska sridnja i viša škola u onom vrimenu imala temeljitu i uticajno efikasnu izobrazbu, ar iz onoga vrimena imamo cijelu poredicu znanstvenikov u našem užem duhovnom mikrokozmosu. Da spomenemo samo Pannoniusa alias Franju Horvatha ostrogoskoga kanonika, Ivana Berlakovića, istovrimenoga otkrivaatelja röntgenovih trakov na Jedlik Anyos gimnaziji u Juri, Jandru Verdenića, teoretičara ili Petra Jandriševića, kultrunopovjesničara, a simo smimo porediti i našega Matu Meršića.

. Jezično znanje klasičnih i novih jezikov, metoda teoretičnoga raspravljanja po strogi kriterija grčke ada klasične dijalektike, napipanje najaktualnih izumov i teoretskih modelov, znanstveno postavljanje raspravov i razmišljanja, uvježba(va)nje kritike i njeno pismeno ostvarenje i td., td.

Meršić se je u djački ljeti istaknuo svojom znanstvenom spremom. Ljeta 1872., ada s 22-imi ljeti mu se pojavu u ugarskom djačkom časopisu »Remény« (Ufanje) prvi članak u ugarskom jeziku.

Temе: 1) Mekkora Györött a leghosszabb nappal, ha Györ az északi szélesség $47^{\circ}41'15''$ alatt fekszik? (Kako dug je u Juri najduži dan, ako Jura na $47^{\circ}41'15''$ leži?)

2) *A sarki fény* (Polarna svitlost): *I. A tünemény* (Fenomen svitla), *II. A földdelejség és a sarki fénynek ahhoz való viszonya* (Zemljin magnetizam i odnos polarnog svitla k njemu) *III. A sarki fény elmélete* (Teorija polarne svitlosti)⁶. Nije bila otiskana u časopisu ali zna se za studiju *Agyugolyólat hasábgula alakban szoktak összerakni. Kérdés miképp számíthatni ki egyszerűen egy ilyen halomba foglat golyók számát?* (Kanonske kogule se obično stavu u prizmenu piramidu. Pitanje je, na ki način se more najjednostavnije izračunati broj kogulov u njoj?)

Za vrime kapelovanja u Filežu i Velikom Borištofu ne poznamo znanstvene aktivnosti. Po predaji znamo ali da je intenzivno usavršavao svoje jezično znanje francuskoga jezika kod Nitzkyjevi u Šuševu.

Kot mladi farnik u Hrvatskoj Kemlji obdjelao je 1880. na prošnju Mihovila Nakovića *FIZIKA ZA HRVATSKE ŠKOLARE GJURSKE BIŠKUPIJE* i daje tako knjigu našoj dicitu u ruke o kojoj sam čuo iskusne učitelje kot je to bio Štefan Kuzmić i Štefan Zvonarić govoriti samo s najvećim oduševljenjem. To sam mogao potvrditi i svojim vlašćim istraživanjem a László Hadrovics svojim traganjem za neologizmi u gradišćanskohrvatskom jeziku je to isto potvrdio, što nas zvanaredno oduševljava i zapanjuje ar nam dokazuje da smo imali ljude ki su bili u stanju stvarati i stručnu terminologiju.

Problem je samo u tom da ta fizika možda nije od Meršića, ar je potvrđeno i ime Ivana Muškovića, ali i Ivana Berlakovića.

Ugarski povjesničar književnosti József Szinnyei ga 1902. u svojem monumentalnom djelu *Magyar írók élete és munkái* (Život i djela ugarskih pisceva) pod natuknicom Merchich Máté VIII, 1095 spominje kot autora više raspravov⁷. O ti prvi studija veli Horvath da u nji po prvi put pokaže Meršić svoju veliku znanstvenu spremu i raznovrsnost zanimanja.

⁶ 1), Remény, 1872/3, 40-42, 2.1), Remény, 1872/4, 62-64, 2.11. 1872/5, 78-80, 2.111. 1872/6, 100-103

⁷ A szillogizmus bizonyító ereje Mill Stuart 7. tanával szemben, /Dokazna snaga silogizma protiv teze Mill Stuarta; A pozitivizmus alaptana és a kath. kritia /Osnovna teorija pozitivizma i katolička kritika; Ellenészrevételek Stöckl ellenkritikájára /Protivprimjedbe na Stöcklove protivprimjedbe; A problematizmus és eszmélkedes mérete /Mjere problematizma i osvīšćenja, A psycho-fizikai alap képlet tudományi jogodsultsága és igazi értelme /Pravi smisao i znanstveno opravdanje psiho-fizike osnovne formule; u Bölcsleeti Foyóirat, Az asztaltánc a moralistákknál és a matematikusoknál /Stolni tanac kod moralistov i matematičarov, u Kath. Theológiai Folyóirat

Od 1885. moremo ustanoviti gusto i zvanredno znanstveno djelovanje. To ravno u »Wiener Literarischer Handweiser«⁸ predstavi filozofsko djelo svojega omiljenoga Hermanna Schefflera, (protestanskoga) nimškoga filozofa, čije djelo proučava od 1875. cijeli svoj život i prez granice ga favorizira i preuzima njegov sveopći pentarhični filozofski sistem znanja i vrednovanja, kot je to ljestvica npr. 1) zrak, 2) mineralije, 3) rasline, 4) živine, 5) čovjek, usmireno sve na svit, a svit na samoga Boga. Scheffler je svojim publikacijama mjerodavno uticao na Meršića, redovito su se dopisivali. U Meršićevoj knjižnici u Pannonhalmi je 48 knjig od njega, a Scheffler mu je poklonio tri djela pisana vlašćom rukom: 1) *Wissen und Bewußtsein*, 2) *Phoenomenon und Noumenon* i 3) *Nähere Auflistung von Sätzen der pentarchischen Theorien*.⁹ Glavne Schefflerove teme su aritmetika, hidrostatika, kalkulacija, analitika, svodi = gveljbe, cvrstoća tijela/tvari, negacija, tijelo i duša, optika, centrifugalne sile, parni lonac, staračko i invalidno osiguranje, ... itd, itd.

Otvora s prikazom dvih knjig od jezuita Silvestra Mauro o Aristotelu i filozofski pitanji.¹⁰

Ali pravu lavinu nemira, odgovora, rasprava i suprostavljanja započne s kritičkim člankom o knjigi uglednoga nimškoga profesora u Eichstattu Alberta Stöckla »Geschichte der neueren Philosophie von Baco und Cartesius bis zur Gegenwart«, 1883., 2 sv. u članku *A pozitivizmus alaptana és a katolikus kritika* (Temelj pozitivizma i katolička kritika)¹¹, posredovanjem farnika Waldfogl Károlya iz sela Szajk u Baranji. Na tu kritiku mu Stöckl daje odgovora, a Meršić se nije mogao najzadržati i odgovorio u članku *Ellenészrevételek Stöckl úr ellenkritikájára* (Protivprimjedbe na protivprimjedbu gospodina Stöckla)¹² ali ovu studiju stavi pod moto *Man muss auch den Muth des Fehlens haben*. Sam Waldfogl je u jednom pismu priznao da ako bi znao bio kakovom zagriženom oštrinom će se peljati ta rasprava, nikada ne bi posredovao bio¹³, a urednik časopisa veli: *A jelen czikk igen tisztelt, tudós szerzőjének több állításával és nézetével nem értünk egyet* (Nismo sporazumni u ovom članku s već pogledi i tvrdnji pisca visokopoštovanoga naučenjaka). Svakako

- 8 Dr. Hermann Scheffler's pentarchisches Wissens- und Wertsystem, Wiener Literarischer Handweiser für die kath. Welt, 1885/14, 231.-241., 1885/15, 229.-230.
- 9 U popisu Meršićeve knjižnice u Pannonhalmi stoji na str. 40. čudan naslov »Dr. Hermann Scheffler és(sic) pentarchische Welt, što do sada još nisam mogao provjeriti
- 10 Aristotelis opera omnia ... Paris 1885. i Quaestiones Philosophicae, ..., Paris 1876., u Bölcséleti Folyóirat, 1886, 135.-143.
- 11 Bölcséleti Folyóirat, 1886, 191.-209.
- 12 Bölcséleti Folyóirat, 1887, 45.-71.
- 13 Nadalje još veli: ... szivességet teszek Merchich úrnak is, midőn részére oly ellenfelet keresek, akivel küzdeni rá nézve csak dicsőség lehet még abban az esetben is, ha, mint reméljük, le is fog győzteni./i gosp. Meršiću sam bio uslužan, ar sam mu našao takovoga protivnika s kim će se boriti za njega počasnio i u takvom slučaju, kako se ufamo, ako ga pobedio bude, Waldfogl Károly, Stöckl és a pozitivizmus, u Bölcséleti Folyóirat 1886, 283.-285.

ali se i u drugi ugarski znanstveni časopisi (Magyar Philosophiai Szemle) pokrene diskusija na Meršičev članak i pelja diskusija o modernoj suvrimenoj struji: pozitivizmu.

Meršića su privlačile nerješene znanstvene tematike kot je to: pitanje - onda još nerješenog *fatalnog* (veli on) atoma, Eukledska teza u matematičnom rješenju paralelizma, kalkulacija u logiki, teorija indukcije, intelektus agens, analysis fidei i td. i td.

U slijedeći ljeti se bavi različni filozofski, moralteoretični i matematični problemi, tako i gospodarstvenom filozofijom, po drugom svojem ljubljenom nimškom profesoru Eugen Dühringeru¹⁴, po čemu dobije potvrđeno socijološko zanimanje i osjećaj za društvena pitanja.

Prva takova studija mu se pojavila u Juri 1892. pod naslovom *A segélyalapok méltányos felosztása a károsultak között* (Pravično podiljenje potpornog fonda med uškodjenimi) 33 str, kade pokušava pronaći i pravičnu matematiču formulu za podiljenje.

U tu grupu moremo ubrojiti njegovo naticanje *Alapelvi orientálodás a gazdaságban* (Načelna orientacija u gospodarstvu), rkp., 16 str., na poziv ug. novin »NEMZETI UJSÁG« u kojoj raspravi raspravlja načelna pitanja: odakle su ljudska dobra, kako se ona moru za gospodarstvo organizirati i sl.

U istu grupu mu ide rasprava *Zur Zinsfrage* u austrijskom katoličkom listu *Korrespondenzblattu*.

U to vrime piše i svoju veliku kritiku protiv priznatoga francuskoga moralteološkoga jezuita H. Noldina na temu njegovoga izdanja »Summa Theologie Moralis« (1905) koju smatra za skolastičnu, točnije tomističku mahinaciju. Simo sliši i studija *Distribution zwischen Pflicht und Freiheit. Abfertigung der Moralsysteme, insbesondere des Probabilismus*, rkp, 117 str., koju studiju je prepoložio svojemu biskupu Miklósu Széchenyi na aprobaciju ali mu se nije dodilila, biskup piše: *A kath. erkölcstudományt oly sértő, becsmérlő alakban kritizálja, hogy a szerencsétlenségük által valóban megdöbbentő kifejezéseit egy kath. pap tollából helyeselni nem lehet; még abban az esetben sem, ha az igazság a maga teljességében csakis a szerző úrnak volna birtokában.* (Slijedi dugo opravdanje u latinskom jeziku). *E vélemények figyelembe vételével, de meg a kézirat elején »Vorbemerkung« cím alatt részletezett célzatoság okából is kénytelen vagyok az »imopriatur«-t a munkától egyenessen megtagadni. Sőt a főpásztornak tartozó engedelmességre való hivatkozással egyenessen megtiltom Tdödségednek, hogy a kéziratot kinyomattana, ...* (da kato-

¹⁴ Od njega ima 32 knjige u svojoj knjižnici.

¹⁵ *Zur Zinsfrage*, *Korrespondenz-Blatt für den kath. Klerus Österreichs*, Wien 1905/4, 171.-176., 1905/5, 294.-295.

lič(ans)ku znanost o moralu kritizira na tako uvredljiv i ružan način, da se ne more odobr(ava) (i)ti ta neskromni, zaprepašujući izraz iz pera jednoga katolič(ans)koga svećenika; ni u takvom slučaju ne, ako bi autor sam bio u posjedu te istine. (Slijedi duga latinska ocjena). Uzimajući u obzir takove prosude, istotako i podrobno u »Vorbemerkung«-u izloženu tendencioznost, primoren sam prepovidati »imprimatur«-u za to djelo. Čak pozivajući se na poslušnost prema glavnomu pastiru, prepovidam vašoj farničkoj veličanstvenosti da tiskate vaš rukopis ...)»¹⁶.

Ne dostane aprobaciju ni za studiju *Das Pönalgesetz als absurde Fikzion*, rkp., 9 str., o zakonu poslušnosti i kaštige, a još manje za *Hochstreben und Probabilismus. Entwirung wunderlicher Verwirrungen in der scholastischen Morallehre*, rkp., str. 155, zbog čega tužno piše Martinu Meršiću st. Meni su se kola na svitu zadila - epistola u obliku pjesme »Gospodin Merte!« - što ali ne odgovara razvojnoj stvarnosti. Meršić još 1912. formulira svoje teze protiv Noldina u »Theologische Quartalschrift« u Tübingenu (263-279) u protestantskoj sredini pod naslovom *Der Probabilismus*, što ništa drugo nije nego matematična kalkulacija u moralni pitanji protiv Noldinove »šume« i slični na sadržaj gorenavedenoga naslova.

U jednom pismu od 1. 10. 1917. Martinu Meršiću st. piše: *Adatokat gyűjtenek ellenem? Mindenre meglesz részemről a kellő felelet, amelyre elnémulnak ha nem itt, hát Rómában, mert én szükség esetén ide is meg fogom találni az utata? Theokrácia? ... Ez kellőképp meggondolva, istenkáromlás. ... belémharapnak, betörök a foguk, ...* (Podatke sakupljaju protiv mene? Bit će na sve od mene odgovarajućeg odgovora, ako ne ovde onda u Rimu, ar ako bude potrebno i tamo ću najt put. Teokracija? - ako si onako pravo razmislim je svetogrdje, bogohuljenje. ... ako me ugrizu, izlomit će si zube ...)

Posebnim pozorom moramo spomenuti njegovo kongresno, danas bi rekli simpozijско djelovanje. Ne valja tvrdnja!!!: Nikamor se nije gibao!, - akoprem su ga bogoslovi u Juri titulirali: *a Kimlei remete* (Kemljanski pustinač). Zvana toga izgleda da je bio član više znanstvenih organizacijov.

Znamo za tri djela na kongrese katoličkih znanstvenikov u Fribourgu/Švicarskoj, 1898., u Monaku 1899. i Münchenu 1900. Sva tri djela su u latinskom jeziku, čime ga moremo gledati za zadnjega zastupnika naših latinistov. U Švicarskoj je referirao o Aristotelovoj dijalektiki, o razlikovnim logički figura, modusi i silogizimi *Utrum in dialectica Aristotelea recte distinguantur figurae modique syllogismi*, str.28¹⁷, pojavila se je i u tisku. Tim se je vratio sadržajno svojoj prvoj tematskoj problematiki o Aristotelu.

¹⁶ Biškupsko pismo 3853/1905, Biškupski arhiv u Juri

¹⁷ U »Compte rendu du quatrième congrès scientifique international des catholiques« tenu a Fribourg (Suisse), Fribourg 1898, 380-407

U Monaku 1900. je prikazao tematiku matematičnih principov političke ekonomije *Isagoge in principia mathematica oecnomiae politicae*, str. 26, tisak u Beču, a u Münchenu o Euklidevoj geometriji *De veris Geometriae integræ Principiis contra Geometras Euklideos simul et Noneuclideanos*, str. 37, koja knjiga mu se je pojavila 1903. u Zagrebu.

Uopće moramo ustanoviti da ga je geometrija najviše zanimala i najopširnije prisutna u njegovu studiju, kroz cijeli život. Zbog geometrije se dao 1905. na veliki kontroverzni disput s Madjarskom akademijom znanosti, (3. razred, 3. br.) ka je pod naslovom *Az abszolút geometrija* (Absolutna geometrija) pozvala ugarske znanstvenike na naticanje. Meršić se natiče najprije skicom od 4 str., naslov *A geometria alaptani rendszere* (Temeljna načela geometrije), u njoj uspostavi tezu: *Teljes evidenciával tudom bebizonyítani, hogy az abszolút geometria alapjában véve nem egyéb, mint agyrémes bizerria. ... Gauss-igazi atya, nagy művész, de nem tudós* (Potpunom evidencijom morem dokazati da apsolutna geometrija u svojem temelju nije ništa drugo nego bizarna utvara, a priznati ugarski znanstvenik Gauss je pravi otac geometrije, veliki umjetnik, ali nije znanstvenik!)

U opravdanju teme kani dokazati da takova teza zadržava bar tri pogriške/potprike i dojde do konkluzije: *Ezek után természetesen, hogy fenti munkám megírására a Magyar Tudományos Akadémiától megbízást nem várok és nem is kérek. Célom csak az, hogy jelen iratomnak emléke a MTA évkönyvében megmaradjon az »abszolút geometria« parozizmusból és paralogizmustól kiozanodott utókor számára.* (Razumljivo, da po ovom ne morem računati s tim da će Madjarska Akademija Znanosti meni dodiliti izdjelanje te teze, a i ne prosim za to. ... Cilj mi je bio jedino da u anali MAZ bude slijeda »apsolutne geometrije« za od nje parozizmov i paralogizmov izvračene buduće generacije.)

U Innsbrucku u »Zeitschrift für katholische Theologie« 1910. objavi studiju o principu postojnosti (Beharrungsprinzip, a u svojoj velikoj monumentalnoj knjigi *Modernes und Modrises, Kritische Wanderungen im Gebiete der alten und neuen Wissenschaft*, 548 str., Tübingen 1914. se vraća toj tematiki studijom *Die prinzipiellen Irrtümer der nichteuklidischen Geometrie*. Tomu problemu posveti još istoga ljeta cijelu knjigu od 356 str. naslovom *Organistik der Geometrie, Grundzüge der geometrischen Prinzipienlehre. Im Gegensatz zur euklidischen und nicheuklidischen Kasuistik*, 356 str., Tübingen 1914. Do kraja života mu to pitanje ne da mira. Još kratko pred smrću, u marcu 1927. pošalje sažeti prikaz ugarskom časopisu »Katolikus Szemle« pod naslovom *Geometria*, rkp. 10 str. sa 16-imi točki. U ovoj veli: *A geometria a valódi tudományos gondolkodásnak a legszemléletesebb iskolája és paradigmája* (Geometrija je najzornija škola i paradigma pravoga znanstvenoga razmiš-

janja). U toj studiji se izrazi vrlo povoljno o Kantovom razumivanju geometrijske logike.

Još u kasnijoj ljeti 1915.¹⁸ i 1918. se vraća na odbijanje Madjarske Akademije Znanosti s osvrtom *A geometrija megalapozásáról. Egy tudományos kérdés sorsa a Magyar Tudományos Akadémiában* (Temelji geometrije. Jedno znanstveno pitanje pred sudskom stolicom Madjarske Akademije Znanosti), rkp., 143 str., 1918. Ada vas žitak ga je pitanje geometrije bilo i držalo u svojem čarobnom krugu, u nekoj vrsti zaviškanosti.

Jurskomu biskupu je ocjenu o njegovoj geometriji, posebno po djelu *De veris...* dao Jandre Verdenić, profesor dogmatike (nažalost skrsnulo iz arhiva). Nije nam ni jasno, da li se je Meršić zbog toga izrazio tako oštro o Verdenićevoj knjigi *Természetes istentan* (Prirodna teorija o Bogu), u rukopisnoj studiji 1907. *Mekkora erő kell a teremtéshez/* (Koliko snage je potrebno za stvaranje), 38 str., moto po Bayronu: *The cry is up, and scribblers are my game*. Meršić primjedba je: *Ahány lapja van e könyvnek, ugyanannyi ostobábnál ostobáb badarságot lehetne rábizonyítani. ...* (Koliko stranic, toliko besmislene bedavosti bi mu se moglo dokazati, ...). Verdenić se previše oslanja na sv. Tomaša na kojega se prilično srdi i tako u 15 točkov raščiče Verdenićevu knjigu sa zaključkom: *Werdenichnek heretikus algebrája szerint. ... Csakhogy a 4. oszt. gimnazista szekundát kap, ha így számít* (Po Verdenićevoj heretičnoj algebri. ... Ali gimnazijalac 4. r. bi dostao sekundu (nedovoljno) ako bi tako računao).

I s ugarskimi znanstvenikima, profesori Pálom Sárközyjem i Gusztavom Pécsijem raspravlja 1919/20 o geometriji, posebno o tezi ugarskoga znanstvenika Farkasa Bolyaia i ruskoga N. Ivanoviča Lobačevskoga. Sárközyju piše: *A tudomány, mely nemtudáson alapszik, nemtudó tudomány* (Znanost koja nima svoje temelje u znanosti je slipa/neznajuća znanost) i *A főiskola nem arra való, hogy azt amit a 8. oszt. az elemző mértanról tanultunk, misztifikációnak és humbugnak delaráljuk* (Visoke škole nisu zato ovde, da ono što se je već podučavalo u 8. r. gimnazije o analitičnoj geometriji proglasi mistifikacijom ili humbugom).

Manje studije mu se bavu pinezi: *A pénz ideája* (Ideja pinez(a)), rkp., 5 str., *A vagyon* (O posjedu), rkp., 5 str., pak njegovo naticanje *Der Unmöglichkeit-Satz von Fermat*, rkp., 2 str., i dalje *Micsoda is volatképpen az a »kategorikus tény«* (Što je zapravo ta »kategorična stvarnost), rkp., 10 str. velikoga formata.

Čudno je, da je med rukopisi studija *Die Eine Ur-Sache und das Fünffaltige Verursachen des Alls der Sachen Letztgründliche Orientierung im Philo-*

¹⁸ Naslovi su isti, samo za ljeto 1915. stoji još Kilenc ábrával/S devet nacrtov, koje ali u rukopisu nisam našao.

sophischen Walten vom Erich Temmoch, rkp., 74 str. na izgled njegova studija pod pseudonimom, sadržaj nas jako podsjeća na pentarhiju.

Neobično jasne - u smislu nepopustljive - su mu teze u vjerski pitanji. Takova gledanja ostvari 1902. ljeta u svojoj školskoj knjigi *Nauk katoličansko-kršćanske vjere za selske ljude i škole*, 73 str., kade ujedno demonstrira i teoriju i praksu iz škole, koja je drugačija od dotadašnjih katekizmušev.

Ljeta 1907. je i svojemu biskupu iznesao u teoretskoj studiji svoje znanstvene teze k toj temi: *Az uj katekizmusnak theologiája és logikája... vezérgondolatok a vallásnitásról* (Teologija i logika Novoga katekizma ... glavne peljajuće misli o podučavanju vjeronauka), rkp., 15 str.¹⁹ s kojom se nastavljaju njegovi nesporedni s biskupom. Uz tu ugarsku varijantu postoji i nimška, ka je točnija u svojoj definiciji i govori o Deharbovom katekizmušu²⁰. Glavna linija staroga katekizma je po njemu prazna fikcija, teološko kriva i logično pogrišna. Tu tezu dokazuje pak na temu: stvaranje svita, spas človika i posvećenje.

Potpuno nam mora biti razumljivo ako ga je kanio biskup suspendirati kot kateheta, obranio ga je ali Jandre Prikosović. To ali ni malo nije ublažilo Meršića, ar za vrime Prvoga svitskoga boja nije dopustio biskupu bermati u svojem selu.

U pjesmi veli (Na nož):

Pedeset i već je ljet,
Ča se trudim, strat jur sijed,
Znat, da znam, ča pravo znam,
Ne se norit dat ričam.

Ne se norit dat volom,
Ki su voli uz diplom;
Njev kitajski doktorat
Razumu zakrene vrat!

iz čega slijedi zaključak: *Vojujem se kot na nož i Med vuki.*

U vjersku tematiku mu moremo ubrojiti:

– ZUR BEGRIFFSBESTIMMUNG DER VERSTOCKTHEIT, u *Theologische Quartalschrift*, Tübingen 1910., 266-290. 488-489. 607-609, i 1914. u knjigi »*Modernes und Modriges*«, studija protiv Johanna Stuffera, jezuita u Innsbrucku,

– ZUM BEGRIFF DES MENSCHLICHEN IN DER HL. SCHRIFT, u *Theologische Quartalschrift* 1910., 587-607 protiv Alfreda Duranda u Parizu,

– praktična primjedba DAS »PENDELN« IM SCHEMA I DER KONGRUAVORLAGE, u *Korrespondenz-Blatt für den katholischen Klerus Österreichs* 1905., 497-498, o odšteti farnikov na selu i u varošu,

19 Na korici pisanke stoji 58. oszt, tanuló = učenik 58. razreda, u to vrime je bio u svojem 58. ljetu života.

20 Der Leitgedanke des Deharbe'schen Katechismus. Dogmatisch und logisch beleuchtet, rkp., 8 str.

– THESEN ZUR KLÄRUNG DES KANONISCHEN ZINSVERBOTES, Kanon 1543. CIC, rkp., 3 str.

– neobjavljena i nenajdena rasprava o osnovi morala u suprotnosti k monahušev, za ku, normalno, nije dobio aprobaciju. To bi mogla biti studija *Jó pásztor e - vagy lelkiatya* (Dobar pastir - ili duhovni otac), rkp., 17 str. Njegova je argumentacija da dušobrižnici/duhovni oci ne bi smili dopustiti naziv »dobar pastir«, ar se s tim postavu u red s dobrimi biruši ili vukom. Duhovni otac ima konačni cilj: zveličenje, a to nije identično s ciljem dobrog pastira.

Ovo je studija u kojoj razvije svoju tezu o teokraciji/oebodenciji, kojom temom se bavi i u zadnjem dijelu pjesme »Naša teta Kate« pod naslovom *Abrahamov vrtljac*.

Čudno je, a možda i ne! - da se je intenzivno i čuda bavio razvitkom, reformom i pitanji našega jezika. U prvom redu ga je na to prinudila potreba kot urednik »Kalendara svete Familije« od 1903. ljeta početo, pak kot korektor »Naših Novin« od 1910., kada je jako ćutio nedostatke našega jezika. Iz takove praktične potrebe je nastala 1919. Jura, u izdanju novin, *Slovnica hrvatskoga jezika za selske škole*, 30 str., mali format, s kojom knjigom kani dati u prvom redu praktične upute svakomu.

Kod točnije analize ove knjige ali se jasno vidi kako usko je ona povezana s Maretićevom gramatikom za gimnazijalce²¹. Njegov stav prema hrvatskomu književnomu jeziku nam je poznat iz pisam²² i pjesam. *Naš jezik, Republika, Samorodni jezik, Već jezikov, ...*

Svakako moramo posebno istaknuti njegovu zvanarednu zainteresiranost za jezična pitanja. Brojni etimološki rječnici njegove knjižnice potvrđuju to, a u neki studija, kot je to n. pr. »Verstocktheit« se more točno slijediti njegova jezična argumentacija, koja proizlazi iz njegovoga razumivanja jezične semantike.

Za svoj materinski jezik je prostudirao i Leskinovu starobugarsku, ada staroslavensku gramatiku, izdana u Weimaru 1871.

Med hrvatskimi autori mu moremo najti imena: Josip Aranza, Spirid Brusini, Djuro Daničić, Gorjanović-Kramberger, Vatroslav Jagić, Luka Jelić, Ivan Kukuljević, Tomo Maretić, Ivan Milčetić, Juraj Majcen, Natko Nodilo, Edgard Pazman, Marijan Salopek, Petar Skok, Tade Smičiklas, Ivan Strohal, Luka Zima, kot i serije: »Ljetopis JAZU«, »Monumenta ...«, »Rad JAZU«, »Starine ...«, »Zbornik za narodni život, ...«.

U njegovoj knjižnici moremo najti njegove hrvatske tovaruše: Ivan Čuković, Franjo Horvath Pannonius, Pavao Lévy, Jandre Vedenić, kot i ugarske i nims-

21 Maretić T., Dr., Hrvatska ili srpska gramatika za srednje škole, Zagreb 1921, 6. izdanje

22 Pisma MM st. od 24. 9. 1915; 23. 2. 1919; 16. 8. 1921.

ke susjede i tovaruše: Lajos Bálics, Vilmos Fraknói, Sándor Giesswein, Adolf Mohl i dr.

U pannonalmskom popisu njegove knjižnice - ako ju gledamo kot odraz, zrcalo znanstvenoga interesa u zapadnougarskoj pokrajini - moremo najti oko 1000 razliĉnih naslovov. Pitati se moramo, odakle toliko pinez? Zvana toga veliki broj knjig i studijov je izdao na vlašće stroške. Med knjigami ima i neke ĉudne primjerke, poluznanstvene, popularnonauĉne, praktiĉne, med njimi o pĉelarstvu i podmornici. Najstarije knjige su mu iz 16. st. od Diogenesa i Cicera. Velike književnike svitkoga glasa kot je to d'Alambert, Bayron, Dante, Diderot, Goethe, Molier, Rousseau, Shakespeare i dr. je imao u originalu.

Wieland je jedini ki je u cijeloj širini u knjižnici (38 knjig). Neobiĉno je da se iz ugarske književnosti nije ništa našlo u njegovoj knjižnici, skoro si ne moremo predstaviti da nije imao suvrime ne ug. književnike, Petöfyja, Vötrösmartyja, Gárdonyija, Jókaija i dr. u svojoj biblioteki.

Puno se je razmišljalo i gatalo zaĉ tako gorljiv znanstvenik nije došao na višu znanstvenu poziciju? Na takovo sudbonosno pitanje, na kraju krajeva nima pravoga odgovora.

Martin Meršić ml. je postavio tri uzroke, koje je sigurno kreirao Martin Meršić st. 1.) njegov izgled s ĉrljenimi vlasima²³, 2.) da je u ugarski školovani krugi bio raskriĉan kot panslavist, 3.) buntovniĉka narav *svadljivi fanatic*. U pjesmi *To je laž* 1919. piše:

Ki mi moje ime prĉka,
Dražit će va meni hrĉka:
Spljuskat ću ga s desna, s liva,
Zgazit mu s trbuha ĉriva,
Trikrat spljunut mu va trube,
Izbit gornje, dolnje zube.
Zgrabit ću ga za ušesa,
Zderat kožu kraj od mesa,
Skinut ću mu - makuš uĉe -
Obadvoje oĉi s buĉe! ...²⁴

Svakako je imao zvanarednu memoriju ali i snagu oštre/grube formulacije. To ga je moralo veĉkrat, ne, stalno muĉiti. Ako je došao do osvidoĉenja od toga nije odstupao i popustio: *Znat, da znam, ĉa pravo znam, ...* zbog ĉega se je ĉuda-

23 Velike su bile predrasude na Ugarskoj prema ljudi s ĉrljenimi vlasima; to nam svidoĉi i izreka: Vörös kutya, vörös ló, vörös ember egy se jó! /ĉrljeni kucak, ĉrljeni konj, ĉrljeni ĉlovik nijedan nije dobar!. I Nestroy ima u beĉanskom narodnom kusiću *Der Talisman* tu tematiku ali na nešto dru goĉiji naĉin.

24 U nastavku i naslovu pak veli *To je laž!* Što piše kot farnik, dušobrižnik, namazan svećenik ali kot pjesnik i znanstvenik odgovara ju gornji redi.

krat morao pitati zač drugi tu problematiku ne vidu istotako, kristalno jasno, kot on? Za njega je to sve očividno!

Slava mu se je zdignula med nami tek po njegovoj smrti ali to ograničeno samo na njegovo pjesničko djelovanje. Marljivo su na tom djelali dva Martini Meršići, ml. i st., uz asistenciju Ignaca Horvatha i Ivana Blaževića. U Hrvatskoj med prvimi, kanonik Janko Barle, Ivan Strohal i Mate Ujević. I u Ugarskoj kot i Austriji je zastupan u znatniji leksikoni.

Mnogo pitanj njegovoga znanstvenoga ali ni književno kulturološkoga djelovanja nije raščišćeno i otkrito. Oštra, nepomirljiva grubost, neumjesna, neodmirena izravnost su prestrašili mnoge i tako prikrili njegovo istinsko djelovanje i zakrčili pravo vridnovanje. Nigdor do danas nije odgovorio na pitanje: koliko mu je valjala znanost?

I na zadnje, i u pjesničtvu ostvaruje svoje filozofske ideje i moralne teze, doslovno, govori o gospodarstvu/-enju, populaciji, različni - izmi (ideologija), politiki, jeziku, kulturi, moralni načeli, kulturnopolitički velikani i sl.

Tako moremo ustanoviti, da je i u svojem pjesničtvu ostvarivao razborito i jadovito svoj filozofski sistem, svoje gledanje na svit i s velikim, beskompromisnim etosom formulirao svoj sistem vridnosti i to sve izlagao prodirnom i velikom izražajnom snagom.

Bratu na Gradskom Polju¹

Mudri brate Pera!²
Jaka Ti je vjera,
Da ćemo Hrvati
Nimce obladati.

To je lipa sanja,
Koj se srce klanja,
Dokle spi i spava
Tvoja bistra glava.

Črn me strah obhadja,
Da će s Esteraja
Vrag napast na Peru³
Ter mu vrnut mjeru.

Banda, ka Te išće,
Će posjest Gradišće
I Ti zdrmat grivu,
Krivu i nekrivu.

Znam to pozitive,
Da već nimaš grive,
Rič mi je neg tropus,⁴
Od Pegaza dopust.

Zač užmivat slovu?
Ako Te ulovu
Najt hte - piši-briši -
Grivu i na pliši.

Protokol se piše,
Protokol se briše,
Znadu staze skrite - -
Zginuli nij si Te! ...

Njim se, notabene,
Grbavo zadene
Prst va tudjem žepi ...,
A piju kot čepi.

Štao si, da su s njimi
U paklenoj klimi
Brati od Šoprona
Jur imali ctona!

Maunarhist im ješi ...,
Prah domaći stresi,
Poberi banknote,
Ujdi med krobote!

Sranjoj se na marši,
Ar Te ti elvtársi⁵
Iliti genosi
Poznadu va posi!

Preseli se brate
Simo med Hrvate,
Da ne točiš prvi
Mučeničke krvi! - -

- ¹ Ovu pjesmu je Miloradić objelodanio u N.N. 1921/48, 3. U njoj po prvi put imamo dokaz za naziv Gradišće, akoprem je u naslovu Gradsko Polje. Vrlo je zanimljiva u vezi s ovim i bilješka uredništva novin pod »Dopisi uredništva« N. N. 1921/49-50, 4 : »Gradsko Polje« pak »Gradišće« su imenovali naš pesnik imenovanje »Burgenland«. Dosidob smo vsagdar »Zapadne Krajine« ali zapadna okolica ime upotrebili; odsidob čedu Naše Novine odcipljeni kus polag Miloradićevoga putenja imenovat.
- ² To bi se moglo odnositi na Petra Jandriševića, ki je po visti iz N. N. 1921/5, 3 putovao po seli Mošonske i Šopronske Županije i držao govore da ov dio ostane u Ugarskoj.
- ³ Kot je austrijska policija uhapsila farnika Josefa Kuntara iz Narde i otprimila u zatvor u Bortu. Istotako izvješćavaju N.N. 1921. od 17.12. da ima farnik Mimlič poteškoće s austrijskom policijom.
- ⁴ Tropus je latinska rič i znači u retoriki slikovitu upotrebu riči.
- ⁵ Elvtárs je ugarska rič za druga, Genosse

Mate Meršić Miloradić (1850. - 1928.)

